

Bilişsel Başarı vs. Epistemik Şans

Epistemolojide bilgi ile ilgili temel sorular şunlardır: (i) Bilmek ne anlama gelir? (ii) Neleri bilebilirim? (iii) Epistemik bilginin türleri nelerdir? (iv) Bana bilgi veren şeyler nelerdir? (v) Bilgi nedir? (vi) Bilginin unsurları nelerdir? (vii) Nasıl bilebilir? (viii) Bilmenin ölçütü nedir? (ix) Bir şeyi bilip bilmediğime nasıl karar verebilirim? Buraya kadar (i)-(vi) arasındaki sorulara cevap arandı. Bu bölümün konusu ise (vii)-(ix) sorularıdır. Bilgi ve gerekçelendirmenin ne anlama geldiğini sorgulamakla bilmenin ve gerekçelendirmenin nasıl mümkün olduğunu ve bildiğimden nasıl emin olacağımızı araştırmak birbirinden farklıdır.¹ Geleneksel epistemolojide örneğin Platon ve Descartes, bu ikinci türden sorulara sofistler ve Pyrrho(n) gibi şüphecilere cevap olacak şekilde yaklaştılar. Çağdaş epistemolojide bu soruların seyrini şüphecilğe karşı cevaplardan ziyade Gettier sorununa cevaplar belirler.

Gettier sorunu açısından bir bilgi unsuru olarak gerekçelendirme zorunlu fakat yeterli değildir. Bu açıdan çağdaş epistemoloji, gerekçelendirmenin ne anlama geldiği sorusundan daha yoğun bir şekilde bilgi ve gerekçelendirmenin yapısına ve nasıl yapılacağı sorusuna odaklanır. Bilme araçları ile elde ettiğimiz inançlarımızı bilgiye dönüştürmede zihnimizin rolü nedir? Zihin doğru inançlara ne ilave eder ve onlar nasıl düzene koyar? Bu sorular çerçevesinde gerekçelendirme Theaetetus sorunundaki gibi salt bir bilgi koşulu olmasının ötesinde bir işlevi vardır. O, Gettier sorunu açısından doğru inancı bilgiye dönüştürmeye değil biliyor olduğumuzu bildiğimizi göstermeye yarar. Bu ikisi arasındaki farkı iki formülle gösterebiliriz. Bilginin unsurları ve Theaetetus sorunu açısından bilginin tanımı şu şekilde gösterilir:

- S p'yi ancak ve ancak
- (i) p doğruysa,
  - (ii) S p'yi kabul ederse (ya da inanırsa)ve
  - (iii) p, S için gerekçelendirilmişse bilir.

Gerekçelendirmenin veya bilginin yapısı ve Gettier sorunu açısından ise bilginin tanımı şu şekilde gösterilir.

- S p'yi ancak ve ancak
- (i) p doğruysa,
  - (ii) S p'yi kabul ederse (ya da inanırsa),
  - (iii) p, S için gerekçelendirilmişse ve
  - (iv) eğer p, S için yetersiz bir şekilde gerekçelendirilmişse o zaman p, her biri S için gerekçelendirilmiş olan ancak S için yetersiz bir şekilde gerekçelendirilmiş olmayan bir önermeler bütününe dayalı olarak gösterilmişse bilinir.²

Karmaşık görünen bu yapıda ifade edilen şey, gerekçelendirmenin şans eseri olmasını engelleyecek koşulları ortaya koymak ve bu şekilde inancın doğruluğunu teminat altına almaktır. Başka ifade ile gerekçelendirmenin yetersiz kaldığı durumları bilmek ve onu yeterli hale getirecek sınırlamalar ortaya koymak gerekir. Bu nedenle tartışmalar, “bilgi nedir?” sorusuna cevap aramaktan ziyade “bilgiyi nasıl elde ederiz?” veya “belirli bir durumu bilip bilmediğimize nasıl karar veririz?” soruları etrafında odaklanır. Bu durumda gerekçelendirme, sadece inancı doğruluğa bağlayan bir bilgi koşulu olmanın ötesinde kendisi de şans dışarıda tutacak şekilde bazı özelliklere sahip olmak zorundadır. Önümde bir vazod

1 Bilgi ile ilgili benzer sorular ve aralarındaki ilişkilerle ilgili olarak bkz. Chisholm 1989, s. 6.

2 Chisholm 1989, s. 98.

olduğunu düşünelim. Orada bir vazoyu olduğunu nasıl bildiğimizi sorduklarında hiç tereddütsüz vazoya elimle işaret ederek “işte” diye cevap veririm. Gerekçelendirme ile ilgili tüm sorunlar burada başlar. Duyularım, onun bir vazoyu bana gösterecek kadar güvenli midir? Benim gördüğüm vazoyu, gerçeğine tıpa tıp benzeyen bir ışık animasyonu ise ve ben de bu nedenle yanılıyorum isem bu durumda benim görsel algıyı yanıltan bir durum vardır. Bu durumda yanılmama engelleyecek bazı durumlara, koşullara ya da niteliklere sahip olmam gerekir. Sıradan bilme hali, elimle vazoyu işaret etmemle yetinir. Ancak Gettier durumları, bunun yeterli olamayacağını yani görüyor olmam, onun bir vazoyu olduğunu şans eseri bilmekten beni alıkoymayacağını ve algılarımın bana onun bir vazoyu olduğunu tek başına vermeye yetmeyeceğini gösterir.

Eğer gördüğüm şey bir animasyon ise görme algıma dayanarak ve ona tam olarak güvenerek vazoya işaret edersem bu durumda orada bir vazoyu bilmediğim ortadadır. Eğer bu animasyonun yanına gider ve vazoyu elime alırsam “işte tıpkı söylediğim gibi burada bir vazoyu vardır” diyecek ve görme duyumun beni aldatmadığını ispatlamış olacağım. Fakat Gettier sorunu, bununla asla yetinmez ve şaşırtıcı bir şekilde hala yanılmaya devam ediyor olabileceğimi söyler. Gettier sorunu açısından burada epistemik özneyi yanıltan şey şu olabilir: Tam önümde bir vazoyu vardır fakat bu aslında gerçek bir vazoyu değildir aksine bir ışık animasyonunun tıpkı aslı gibi görünmesini sağlayan bir yansıtmasıdır. Fakat bu animasyonun tam arkasında onunla aynı zamanda gerçek bir vazoyu vardır. Fakat ben bu vazoyu görüyor değilim. Ardından yanına gidip gerçek vazoyu elime alıyorum ve “işte” diyorum. Orada bir vazoyu olduğu inancım animasyondan gelir ve elime alıp onu insanlara gösterdiğimde inancımın doğruluğunu göstermiş olurum ancak sezgilerinizle inancımın hala doğru olmadığını çünkü inancımı oluşturan görsel tecrübemle elimde tuttuğum vazoyun aynı şeyler olmadığını anlayabilirsiniz. Ama ben onları aynı şeyler gibi algılarım ve görme tecrübemin doğruluğunu kanıtlamak için vazoyu elime alırım.³

Doğruluk, bir olay, olgu ya da nesnenin gerçekte nasıl olduğu ile ilgilidir. İnanç ise onun birisi tarafından algılanması, eğer o duyusal bir şey ise onun görünüşü ile ilgilidir. İnançın bu nesneye dair algımızın zihnimizde bıraktığı etkiyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Doğruluk ve inanç, bilginin unsurları olmakla birlikte birbirinden çok farklı şeylerdir. Bu tanımlanan şeylerle doğruluk, zihinden tamamen bağımsız olan şeylerle ilgilidir. Buna karşın insan zihni bu doğruluktan bağımsız bir şekilde inanç oluşturacak yeteneğe sahip görünmektedir. İnanç ve doğruluk, bilginin temel unsurları olarak kabul edildiklerinde birbirleri ile uyumları gerekir. Her inancın böyle olmadığı açıktır. Ancak o bilginin bir unsuru olacaksa nesnel ve olgular ne şekilde ise öyle olmalıdır. Fakat zihnin kendi başına inanç oluşturabilmesi ve onları gerekçelendirebilmesi, bu inançların ve gerekçelendirmenin şans eseri bilgi olmasına neden olabilir. Vazoyu örneğinde olduğu gibi zihin, kendisini aldatan şeylerin peşine düşmeyecek kadar kendinden emin olabilir. Bir inanç, şans dışarıda tutularak elde edilmişse buna bilişsel başarı denir. Platon, şans engelleyici koşula gerekçelendirme adını vermişti. Ancak Gettier, gerekçelendirmenin de şans eseri olabileceğini gösterince çağdaş epistemoloji, dördüncü koşul ya da gerekçelendirmeyi sınırlayan dördüncü koşul arayışına odaklanır ve dördüncü koşul, şans önleme koşulu olarak kabul edilir. Bilişsel başarı nasıl elde edilir?

Doğru inancı bilgiye dönüştüren Platoncu gerekçelendirmenin anlamını tekrar hatırlayalım: Gerekçelendirme, p olgusunu p inancına bağlayan rasyonel bir çabadır. Bu rasyonel çaba, en genel anlamıyla bir önermenin, yargının veya ifadenin “şans eseri” doğru

---

3 Keith Lehrer ve Thomas Paxson, “Knowledge: Undefeated Justified True Belief”, *The Journal of Philosophy*, sayı 66/8, 1969, s. 235.

veya geçerli olup olmadığını gösteren unsurdur. Şansın olduğu yerde bilgiden bahsedemeyiz. Bir inancın şans eseri doğru olması, onu bilgi olmaktan alıkoyar. Çünkü şans eseri doğru olan bir inanç, tesadüfen yanlış da olabilir. O halde doğru inancın bilgi olabilmesi için şans dışarıda bırakacak bir unsura ihtiyaç vardır. Bu unsur, doğru inancı bilgiye dönüştürecek nitelikte olmalıdır. Bu nedenle o, öncelikle doğruluğu inanca bağlayan (ya da tersi) bir unsurdur. Gerçeklik ile onun hakkındaki yargının uyuşması durumunda “doğru inanç” ortaya çıkar. Doğru bir inancın ortaya çıkması da iki şekilde olur: Birincisi şans eseri, ikincisi ise bilerek. Eğer bir inanç, herhangi bir zihinsel çabaya girişmeksizin ya da bir kanıtla başvurmaksızın doğru olursa bu inancın doğruluğu şans eseridir. Aksine bir inancın doğruluğunu gösteren bazı kanıtlar ortaya koyulmuş, özne bu inanca sahip olmak için herkesin anlayabileceği ve itibar edebileceği türden nedenler ortaya koymuşsa bu doğru inanç, bilişsel bir başarının ürünü olarak ortaya çıkmış olur.

Bir şeyi bilmemiz, onu bu şekilde bilişsel bir başarı ile elde etmemizi gerektirir. Bir ifadeyi, inancı veya tavrı gerekçelendirmek demek, onun niçin doğru, anlamlı, geçerli veya deontolojik anlamda inanmaya değer olduğunu söylemektir. Bir kimse, bir şeyi nasıl bildiğini açıklamadıkça o şeyi bildiğini iddia edemez. Gerekçelendirme, bir kimsenin bir şeyi nasıl bildiğini açıklamasıdır. Bu açıklama, isabetli bir tahminin bilgi olarak nitelenmesini engeller.⁴ S'nin p'ye olan inancı, şans eseri doğru olabilir. Bu yüzden bilgi, üçüncü bir şartı gerektirir. Bu şart, gerekçelendirme ile ifade edilir. Gerekçelendirme, S'nin inancının şans eseri doğru olmasına mâni olur. Gerekçelendirme şans dışarıda tutan ve bilişsel başarıyı temin eden unsurdur.

Gettier durumları, şans dışarıda tutmak ve bilişsel başarıyı teminat altına almak için gerekçelendirmenin geleneksel anlamıyla zorunlu olmakla birlikte yeterli olamayacağını gösterir. Çünkü vazo örneğinde olduğu gibi hem algılarımız hem akıl çıkarımlarımız hem de gerekçelendirmelerimiz şans tehdidi altındadır. Biz bunlarla sürekli olarak yanılıyor olabiliriz. O halde biz, gerekçelendirmenin şans eseri doğru olmasını nasıl engelleyeceğiz? Çağdaş düşünürlerin Gettier'in makalesinden sonra yaklaşık kırk yıl boyunca tartışmasına, ancak birbirlerini tatmin etmekte yetersiz kaldıkları için nihai olarak zihinlerinde bu sorunla birlikte epistemolojinin diğer sorunlarına odaklanmalarına neden olan şey budur. Bu, basit bir gerekçelendirme, kanıt getirme, iyi dayanaklar bulma, bir inancı rasyonel hale getirme veya bilme sorunu değildir. Daha karmaşık olarak algılarımızın ya da tanışıklıklarımızın nasıl bilgiye dönüştüğü ile ilgilidir. Başka ifade ile buna bildiğimizi bilme sorunu denebilir. Belki Platon da algılarımızın bilgi olmadığını söylerken bunun farkındaydı. İçselcilik ve dışsalcılık, iki temel cevap biçimi olarak karşımıza çıkar. Onların cevap aradığı soru şudur: Acaba bildiğimi veya bilmediğimi bilebilir miyim? Bilgide dördüncü koşul, bildiğini bilme koşuludur. Buna genel olarak teminat koşulu denilir.

---

4 Jonathan Dancy, *Introduction to Contemporary Epistemology*, Blackwell Publishers, Madlen, Massachusetts, 1997, ss. 7-8, 23; Matthias Steup, "Epistemic Duty, Evidence and Internality", *Knowledge Truth and Duty*, Oxford University Press, Oxford, 2000, ss. 135, 147.